

Сытник О.В.

Хмельницкий национальный университет

ТИПОЛОГИЯ СТИЛИСТИЧЕСКИХ ПРИЕМОВ ПСИХОФИЗИОЛОГИЗМА НА МАТЕРИАЛЕ АМЕРИКАНСКОЙ И УКРАИНСКОЙ МОДЕРНИСТИЧЕСКОЙ НОВЕЛЛЫ

Аннотация

В статье проводится типология средств психофизиологизма в малой прозе У. Фолкнера и Н. Хвильевого. Непосредственным предметом исследования выступает соотношение авторских поэтичных систем в пределах малого жанра на уровне приемов и средств психологизма. Произведен комплексный сравнительный анализ средств художественного воплощения специфики психической жизни человека в поэтике портретирования двух новеллистов. Обнаружены типологические совпадения, а также индивидуально-авторские особенности раскрытия внутреннего мира личности посредством фиксации внешних признаков.

Ключевые слова: психофизиологизм, портретная деталь, психическое состояние, внутренний мир.

Sytnyk O.V.

Khmelnitsky National University

TYOLOGY OF STYLISTIC DEVICES OF PSYCHOPHYSIOLOGY IN AMERICAN AND UKRAINIAN MODERNISTIC SHORT STORIES

Summary

The article deals with the typology of psychophysiology in W. Faulkner's and M. Khvylyjovyi's short stories. The main object of the study is correlation of both authors' short stories poetics on the level of means of psychologism. Complex comparative analysis of mode and means of character psychological portraying in short stories by W. Faulkner and M. Khvylyjovyi was fulfilled. The typological features as well as individual authors' peculiarities of inner world revelation by means of portrait and gesture were researched.

Keywords: psychophysiology, portrait detail, psychological state, inner world.

УДК 811.161.2'373.46

ЯВИЩЕ СИНОНІМІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ КОКСОХІМІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Сіліна Д.С.

Донбаський державний педагогічний університет

У статті висвітлено різні погляди на проблему синонімії в термінологічній лексиці. Досліджено особливості синонімії в українській коксохімічній термінології. Проаналізовано трактування понять «синонім» і «дублет» у термінології. Виявлено основні причини появи та тенденції розвитку синонімічних термінів. Подано класифікацію термінних синонімії залежно від їхнього функціонування на різних мовних рівнях.

Ключові слова: термін, коксохімічна термінологія, синонімія, дублетність, тотожність, стандартизація.

Постановка проблеми. Розвиток української термінології тривалий час відбувався в дуже складних умовах. Після проголошення незалежності України та оприлюднення доробку Інституту української наукової мови знову стала актуальною ідея творення термінів на народнорозмовній основі. Цей період характеризується пошуком автентичних назв науково-технічних понять і поверненням у словник «репресованих» раніше слів. Окрім того, активний розвиток науки і техніки зумовив постійний пошук назв для нових понять. Зважаючи на це, проблема синонімії й надалі залишається актуальною. Українська науково-технічна термінологія потребує уніфікації, стандартизації та очищення від надміру синонімів, іншомовних слів та росіянізмів, які й досі функціонують поряд із власне українськими термінами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з обраної теми. Дослідженню проблем синонімії в сучасній лінгвістиці присвятили наукові праці Ю. Апре-

сян, С. Бережан, О. Брагіна, Г. Винокур, В. Гречко, В. Звєгінцев, М. Кочерган, О. Нечитайло, О. Тараненко, Г. Уфимцева та ін. Проблема варіантності термінів частково висвітлено в дисертації О. Радченко, а питанню синонімії термінів присвячена дисертація Т. Михайлової. Синоніми та варіанти проаналізовано в дослідженнях окремих терміносистем: музичної (С. Булик-Верхола), фізичної (І. Волкова), електро-технічної (Л. Козак), машинобудівної (О. Литвин), меліоративної (Л. Малевич), мінералогічної (Н. Овчаренко), інформатики (Л. Філюк) та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значні досягнення у дослідженні проблеми синонімії в українській науково-технічній термінології, явище синонімії в термінології коксохімічного виробництва на сьогодні ще не досліджено. Аналіз особливостей синонімічних термінів коксохімічної промисловості, їхньої системної організації та внутрішнього взаємовідношення дозволяє з'ясувати рівень вмотивованості

терміноодиниць, ступінь відповідності терміна і поняття, на основі чого можна прогнозувати тенденції подальшого розвитку терміносистеми. У цьому полягає актуальність нашого дослідження.

Мета статті. Метою роботи є аналіз специфіки явища синонімії в українській коксохімічній термінології та укладання класифікації термінологічних синонімів досліджуваної галузі.

Виклад основного матеріалу. Синонімія є семантичним явищем, яке вважається однією з основних системотвірних категорій у лексиці. Синоніми визначаються як слова з близьким значенням і як слова з тотожним значенням. Головними критеріями виділення синонімів є близькість чи тотожність семного складу, а також здатність чи нездатність до взаємозамінності в певних контекстах. Ідеальні синоніми повинні мати ідентичний семний склад і бути повністю взаємозамінюваними в контексті. Однак через те, що у значеннях слів є відмінність, або ж їх не можливо взаємозамінити у контексті, реально «цій умові не задовольняє жодна пара слів, які зараховують до розряду синонімів» [1, с. 219].

На розумінні тотожності як близького значення сформувався концепція нейтралізації семантичних відмінностей синонімів у чітких позиціях, які визначаються лексичними, семантичними та синтаксичними рисами. Отже, у сучасному мовознавстві загальноприйнятою є дефініція: «Синоніми – це слова, що належать до однієї частини мови, значення яких містять у собі тотожні елементи, відмінні ж елементи стало нейтралізуються у певних позиціях. Інакше кажучи, синонімами можуть бути визнані слова, що протиставляються лише за такими семантичними ознаками, які в контекстах стають несуттєвими» [12, с. 196].

Синонімія у коксохімічній термінології поширена і є синхронною й об'єктивною. Синонімія у термінології має певні риси, які відрізняють її від синонімії у загальноповсякденній лексиці. Насамперед, це відсутність експресивності, розрізнення за сферами використання, стилістична диференціація у межах наукового стилю тощо.

Синонімія у науково-технічній термінології виникла внаслідок пошуку науковцями найвдалішої назви для певного наукового поняття. Для його найменування поруч із українськими залучають ресурси інших мов, а тому разом із питомо українським терміном нерідко функціонує запозичений термін із ідентичним значенням. Поширеним в українській коксохімічній термінології було і залишається шукання українських відповідників до термінів іншомовного походження.

Основні причини виникнення синонімів у термінології коксохімічного виробництва зумовлені лінгвальними й екстралінгвальними чинниками. До перших належать:

- а) неуніфікованість термінології;
- б) відродження вдалих термінів, які протягом певного часу з певних причин не використовувалися;
- в) наявність застарілих назв, які функціонують із новими;
- г) паралельне вживання автохтонних і запозичених термінів;
- д) необхідність номінації за декількома номінативними типами;
- е) економія мовних засобів.

Екстралінгвальними чинниками є постійний розвиток науки і техніки, наявність різних наукових шкіл, нормувальна діяльність українських мовознавців наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття, взаємодія української мови з іншими мовами, територіальними та соціальними діалектами тощо.

Незважаючи на те, що синонімія є природним виявом законів розвитку мови, погляди дослідників щодо явища синонімії не є однозначними. Одні мовознавці не визнають її наявності у галузевій термінології, але погоджуються з існуванням термінів-дублетів, інші – погоджуються з думкою щодо існування синонімів, хоча вважають, що в терміносистемі присутні лише термінологічні пари, на відміну від загальнолітературної мови, де існують цілі синонімічні ряди. Загалом синонімія є небажаною в термінології, оскільки термін повинен бути симетричним у плані співвідношення знака та значення. Синоніми як загальномовне явище не завжди точно передають одне поняття, а досить часто позначають близькі значення. Слова-синоніми уточнюють, конкретизують одне одного, мають певні стилістичні відтінки, що неприпустимо для термінології.

Так, В. Даниленко вважає, що терміни, які виражають певне поняття, як правило, не характеризують його з різних боків, а є дублетними найменуваннями, що увійшли до терміносистеми внаслідок мовних контактів і різноспрямованих тенденцій у процесі її розвитку [4, с. 53]. На думку А. Коваль, дублетність є явищем, глибоко відмінним від загальномовної синонімії. Оскільки термін має свою дефініцію і саме через неї співвідноситься з поняттям, він містить у своїй словесній формі певну кількість суттєвих ознак цього поняття. Поки визначення поняття буде залишатися незмінним, будь-яка словесна форма буде дублетом до попередньої, тобто одиницею з тією самою дефініцією. Тому в межах термінології існують лише терміни-дублети, й немає термінів-синонімів [6, с. 158]. Л. Капанадзе вважає, що термінів «близьких за значенням» не існує, є тільки дублети [5, с. 76]. Д. Лотте, у свою чергу, поділяв синоніми на абсолютні та відносні. Учений акцентував увагу на тому, що наявність синонімів у сфері термінів є необхідною, і відзначив, що синонімія термінів яскраво виявляється у їхньому функціонуванні в науковому тексті [9, с. 22].

Стандартизація вимагає однозначності терміна та відсутності синонімії. На нашу думку, кожній галузевій термінології властиве явище абсолютної синонімії, або дублетності, яку деякі дослідники вважають домінантним чи єдиним різновидом синонімії в термінній лексиці (В. Даниленко, А. Коваль). Абсолютні синоніми або дублети – це дві назви (чи більше) того ж поняття, які не характеризують його різні ознаки, а отже, не мають жодних відмінностей у значенні, хоча можуть різнитися частотою вживання, сполучуваністю тощо. Тобто термінологічними дублетами називають слова або словосполучення, які об'єднуються особливою термінологічною співвіднесеністю з тим самим науковим поняттям й об'єктом дійсності.

Поняття «абсолютний синонім», або «дублет», можна застосувати лише до частини паралельних назв, які функціонують у термінології. Відмінностей у значенні не мають лише пари термінів «повний термін – скорочений термін, аббревіатура». Щодо інших видів синонімічних термінів, то вони можуть мати певні семантичні відмінності. Наведемо приклади дублетних пар, які нерідко супроводжуються і дублетністю національних відповідників до запозичених номінацій: *гранулятор – групувач, клема – затискач, конвертор – піч, рефлексор – відбивач, шальтер – роз'єднувач* та ін. Таке вживання в українській коксохімічній термінології власного та запозиченого термінів розглядаємо як вияв взаємодії між національно-загальною і національно-специфічною.

Залежно від функціонування на різних мовних рівнях у межах аналізованої терміносистеми ви-

діляємо наступні типи термінологічних синонімів: лексичні, словотвірні та синтаксичні.

1. **Лексичні синоніми** – це слова різні за звучанням і написанням, але подібні чи тотожні за значенням. Ці терміни утворені від різних твірних основ: *абсорбер – вбирач, затичка – корок, твердий – жорсткий*. У термінологічній лексичній коксухімічній промисловості простежуємо функціонування таких пар серед лексичних синонімів:

1) синонімні українські терміни (*вилам – вибоїна, мішалка – змішувач, недолив – стікання, окалина – перепал*);

2) термін іншомовного походження – питомий український відповідник (*адсорбція – поглинання, бункер – збірник, вакуум – розрідження, грейфер – навантажувач, дефекація – вапнування, міксер – змішувач, шихта – завалка*);

3) синонімні терміни, запозичені з різних мов (*бетон – цемент, каркас – арматура, транспортер – конвеєр, шинк – конвеєр*);

4) терміни, запозичені з однієї мови (азот – нітроген, ліквація – сегрегація, манган – марганець, фабрикат – продукт);

5) запозичений термін – професійно-просторічний термін (виступ – ніс, галтель – викружка, димохід – лежак, зумпф – приямок).

Синонімами термінів можуть виступати застарілі (*вата – бавна*) та діалектні (*розчин – чамур, свердло – свідер*) слова. Цікаво, що таке паралельне вживання фіксують не лише термінологічні словники 20-30-х років, але й деякі сучасні. На наш погляд, застарілі та діалектні слова в термінології не варто розглядати як нормативні назви наукових понять.

2. **Словотвірні синоніми** – це слова близькі або тотожні за значенням, які мають відмінності на рівні словотворення. А саме:

1) одноосновні, у яких до однакових твірних основ приєднуються різні щодо звукового складу суфікси (*відливка – виливання, випуск – випускання, мішковий – мішечний, остудник – остуджувач, плавка – плавлення, шлаківня – шлаківниця*);

2) відображена, або спадкова, словотвірна синонімія – слова, утворені від словотвірних синонімів за допомогою тотожних чи відмінних словотворчих афіксів (*бетонництво – бетонярство, поруваність – пористість*);

3) гетероосновні словотвірні синоніми, в яких відмінними є як твірні основи, так і словотворчі суфікси (*казаняр – котельник, обробник – оздоблювач*), або лише твірні основи (*барвність – колірність, охолодник – остудник*).

3. **Синтаксичні (структурні) синоніми** традиційно охоплюють як власне синтаксичні синоніми (словосполуки), так і синонімні назви різної структури.

1) Серед власне синтаксичних синонімів переважають паралельні аналітичні назви з однаковою кількістю компонентів (*задування печі – пуск печі, дроблення чушок – розбивка чушок, лаз вагранки – вхідний отвір, колошниковий газ – доменний газ, контактні колодки – контактні губки – зажимний пристрій*), а також словосполуки з різною кількістю елементів, які ще називають квантитативними синонімами (*батарея для коксу – коксова батарея, виливання в кокіль – лиття в металеві форми, вологість формувальних сумішей – вміст вологи у формувальних сумішах, піч для випалення сталі – сталеплавильна піч*).

2) Синонімні назви різної структури можна ще назвати різнорівневими синонімами, адже паралельно функціонують одиниці лексичного та синтаксичного рівнів. Це, зокрема, такі взаємозамінні назви:

а) одноосновне слово – словосполука (*аглострічка – агломераційна стрічка, вогнетривки – вогнетривкі матеріали, дробарка – машина дробильна, сушильня – сушильні плити*);

б) складне слово – словосполука (*флотореагент – флотаційний реагент*);

в) повний термін – аббревіатура (*графітаційно-пресове формування – ГПФ, електроннопроменева плавка – ЕПП, електрошлакова переплавка – ЕШП, зона термічного впливу – ЗТВ, лиття по виплавлених моделях – ЛВМ, міжкристалізаційна корозія – МКК, чавун з вертикальним графітом – ЧВГ*);

г) повний термін – часткове текстуальне скорочення термінологічного найменування (*високочастотні генератори – ВЧ-генератори, високочастотні трансформатори – ВЧ-трансформатори*);

д) повний термін-словосполучення – словосполучення з опусканням терміноелемента (*зона сплавлення при зварюванні – зона сплавлення, опуклість зварного шва – опуклість шва, стикове зварювання опором – зварювання опором*);

е) словесне найменування – слово-символ (*альфа-дендрит – а-дендрит, альфа-олово – а-олово, вакуум-плівкове формування – V-формування*).

Висновки і пропозиції. Таким чином, у результаті аналізу терміносинонімів коксухімічній промисловості нами з'ясовано, що синонімні відношення термінів досліджуваної галузі виробництва різнопланові. Виникнення синонімії відбувається на ранніх етапах розвитку термінологічної системи і спостерігається протягом усього періоду формування термінології. Тому з самого початку виникнення терміносистеми виникає необхідність у виборі із синонімного ряду такого терміна, який найточніше охарактеризує те чи те поняття, який буде мати найінформативнішу внутрішню форму.

Не можна однозначно стверджувати, що синонімія у термінології є лише негативним явищем. Синоніми в термінології можуть бути доречними для наукового означення поняття і тлумачення терміна чужомовного походження, а також для найточнішого висловлювання думки (особливо коли межа між поняттями нечітко окреслена) й уникання повторів того самого слова чи словосполучення. А тому варто вести мову про термінологічну синонімію не лише як про «баласт у термінології», але і як про невід'ємну ознаку термінології та мови взагалі.

Щодо перспектив існування синонімів у коксухімічній термінології, то постійна робота в галузі стандартизації та уніфікації сприятиме уникненню небажаних та невиправданих назв на певному етапі розвитку термінології. З метою унормування термінології коксухімічній промисловості вважаємо за доцільне використовувати функціональний підхід до аналізу синонімних відповідників, досліджуючи їх на основі наукових текстів. Проте зовсім уникнути синонімів не можливо, адже постійний розвиток науки й техніки зумовлює появу нових понять та сприяє добору найбільш вдалих і точних назв, що неодмінно супроводжується виникненням синонімних пар.

Список літератури:

1. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка / Ю. Д. Апресян – М.: Языки русской культуры, 1995. – Т. 1. – 472 с.
2. Борисюк І. Явище синонімії в термінології / І. Борисюк // Дивослово. – 2000. – № 4. – С. 27-28.
3. Волкова І. В. До питання синонімії в сучасній українській фізичній термінології / І. В. Волкова // Вісник Харківського університету. – Серія Філологія. – № 473: Праці молодих учених філологічного факультету. – Харків, 2000. – С. 11-14.
4. Даниленко В. П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко – М.: Наука, 1977. – 246 с.
5. Капанадзе Л. А. О понятиях «термин» и «терминология» / Л. А. Капанадзе – М.: Наука, 1985. – С. 76-85.
6. Коваль А. П. Синоніміка в термінології / А. П. Коваль // Дослідження в лексикології та лексикографії. – К.: Наукова думка, 1985. – С. 149-170.
7. Кочан І. М. Синонімія у термінології / І. М. Кочан // Мовознавство. – 1992. – № 3. – С. 32-34.
8. Лейчик В. М. Термины-синонимы, эквиваленты, варианты / В. М. Лейчик // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. – Новосибирск: Изд-во НГУ, 1973. – Вып. 2. – С. 103-107.
9. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии: Вопросы теории и методики / Д. С. Лотте – М.: Изд-во АН СССР, 1961. – 158 с.
10. Мартиняк О. Синонімія в українській технічній термінології 20-30 років ХХ ст. / О. Мартиняк // Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць / [відп. ред. Л. О. Симоненко]. – К.: КНЕУ, 2007. – Вип. VII. – С. 174-187.
11. Терещенко С. Синонімія в термінології: (Лексикографічний аспект) / С. Терещенко // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. – Вип. IV. – К.: Вид-во КНЕУ, 2001. – С. 328-330.
12. Шмелёв Д. Н. Современный русский язык: Лексика / Д. Н. Шмелёв – М.: Просвещение, 1977. – 335 с.

Силина Д.С.

Донбасский государственный педагогический университет

ЯВЛЕНИЕ СИНОНИМИИ В УКРАИНСКОЙ КОКСОХИМИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Аннотация

В статье рассматриваются разные взгляды на проблему синонимии в терминологической лексике. Исследованы особенности синонимии в украинской коксохимической терминологии. Проанализированы трактовки понятий «синоним» и «дублет» в терминологии. Выявлены основные причины появления и тенденции развития синонимических терминов. Представлена классификация терминологических синонимов в зависимости от их функционирования на разных языковых уровнях.

Ключевые слова: термин, коксохимическая терминология, синонимия, дублетность, тождество, стандартизация.

Silina D.S.

Donbass State Teacher Training University

THE PHENOMENON OF SYNONYMY IN UKRAINIAN COKE-CHEMICAL TERMINOLOGY

Summary

The article highlights various views on the problem of synonymy in terminological lexicon. The features of synonymy in Ukrainian coke-chemical terminology were studied. The definition of notions «synonym» and «doublet» in the terminology was analysed. The main appearance origin and trends of development of synonymous terms were determined. The classification of terminological synonyms based on their functioning at different linguistic levels was provided.

Keywords: term, coke-chemical terminology, synonymy, doubling, identity, standardization.